

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Jana Grah, Simona Rogič Ožek, Brigita Žarkovič Adlešič

Zakaj vključujoča šola

1. zvezek

Vključujoča šola

Priročnik za učitelje in druge strokovne delavce

Jana Grah, Simona Rogič Ožek, Brigita Žarkovič Adlešič

Zakaj vključujoča šola

1. zvezek

Vključujoča šola

Priručnik za učitelje in druge strokovne delavce

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Ljubljana 2017

Vključujoča šola

Priročnik za učitelje in druge strokovne delavce

- 1. zvezek:** dr. Jana Grah, mag. Simona Rogič Ožek, Brigita Žarkovič Adlešič
- 2. zvezek:** dr. Ada Holcar Brunauer, Karmen Debenjak, Jerneja Bone, Romana Vogrinčič, dr. Nataša Kralj, dr. Vilma Brodnik, Petra Štampfl, dr. Leonida Novak, dr. Sandra Mršnik, Mirjana Trampuž Luin, Barbara Oder, Polona Legvart, Andreja Žinko, mag. Simona Rogič Ožek, Tanja Cedilnik, Dženi Rostohar, Zorica Potisk, Saša Kregar
- 3. zvezek:** dr. Zora Rutar Ilc
- 4. zvezek:** dr. Zora Rutar Ilc, mag. Simona Rogič Ožek, Jožica Gramc
- 5. zvezek:** mag. Mariza Skvarč, mag. Andreja Čuk, dr. Zora Rutar Ilc
- 6. zvezek:** dr. Janja Cotič Pajntar, Nives Zore

Strokovna redakcija: dr. Jana Grah, mag. Simona Rogič Ožek, dr. Zora Rutar Ilc, dr. Natalija Vovk Ornik, Urška Margan, dr. Ada Holcar Brunauer, Saša Kregar

Jezikovni pregled: Barbara Jarc

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Predstavnik: dr. Vinko Logaj

Urednici: Zvonka Kos, Andreja Nagode

Oblikovanje in grafična priprava: Davor Grgičević

Ilustracije: Davor Grgičević

Fotografije: Shutterstock

Tisk: Present d. o. o.

Naklada: 1700

Prva izdaja, 1. natis

Ljubljana 2017

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37.01(035)

VKLJUČUJOČA šola : priročnik za učitelje in strokovne delavce /
[Jana Grah ... [et al.] ; ilustracije Davor Grgičević]. - 1. izd., 1. natis.
- Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2017

ISBN 978-961-03-0384-8

1. Grah, Jana
292219648

Predgovor

Danes mnogo učiteljev ugotavlja, da tradicionalni pristopi pri vzgojno-izobraževalnem delu niso več ustrezni, ker ne vodijo k zadovoljivim dosežkom učencev in dijakov. Prav tako pa na podlagi številnih domačih in mednarodnih raziskav ter na podlagi razvoja kognitivne znanosti in nevroznanosti vemo vse več o procesih učenja in o tem, kaj vpliva na učenje. Šola v modernih, demokratičnih družbah ne more biti več disciplinski prostor, kot jo je opredelil francoski filozof Foucault, temveč so v njenem središču udeleženci izobraževanja. Že nekaj desetletij je v ospredju koncept sodobne šole, ki ga podpira inkluzivna paradigma. Res pa je tudi, da učitelji po več letih ali celo desetletjih dela v razredu zelo težko spremenijo lastno prakso učenja in poučevanja.

Da bi v slovenskih vrtcih in šolah še okrepili procese, ki podpirajo takšne pristope in takšno delovanje vrtcev in šol ter posameznikov, da se v največji možni meri počutijo vključeni vsi otroci/učenci/dijaki, učitelji, starši in drugi strokovni delavci, je na Zavodu RS za šolstvo nastal priročnik v 6 zvezkih:

Zakaj vključujoča šola

Formativno spremljanje v podporo vsakemu učencu

Vodenje razreda za dobro klimo in vključenost

Socialno in čustveno opismenjevanje za dobro vključenost

Tudi učitelji smo učenci

Vključevanje v vrtcu

Pri nastajanju priročnika je sodelovalo več kot 25 svetovalcev Zavoda RS za šolstvo z bogato pedagoško prakso, z dobrim poznavanjem raziskav in teoretičnih izhodišč ter s številnimi izkušnjami na področju razvojnega dela in svetovanja. Celoten priročnik je zasnovan tako, da so v njem za vsako področje povzeta teoretična izhodišča, nato pa so zapisani številni praktični primeri, protokoli, ideje za delo v razredu, vprašalniki in konkretne strategije. Priročnik vsebuje tudi nabor dokumentov, gradiv in publikacij, ki podpirajo razvoj vključujoče šole v slovenskem šolskem prostoru.

Priročnik Vključujoča šola je namenjen posameznim učiteljem in skupinam učiteljev. Želim, da bi tudi zaradi tega priročnika in drugih gradiv ter zaradi usposabljanja učiteljev, ki ga izvaja Zavod RS za šolstvo, v naslednjih letih vsi soudeleženi na šolah in vrtcih začutili močnejši duh vključujoče šole.

Dr. Vinko Logaj

1. zvezek **Zakaj vključujoča šola**

Vsebina

Predgovor	3
Zakaj vključujoča šola?	5
Spodbudno učno okolje – pot do vključujoče šole	7
Skupaj s starši do vključujoče šole	8
O procesu učenja vemo vedno več	9
Kako lahko učitelji zagotovijo vključujoče učno okolje?	10
Formativno spremljanje v podporo vsakemu učencu	12
Vodenje razreda za dobro klimo in vključenost	14
Socialno in čustveno opismenjevanje za dobro vključenost	15
Tudi učitelji smo učenci	16
Kje sem/smo na poti do vključujoče šole?	17
Povabilo k oblikovanju vključujoče šole	21
Viri in literatura	22
Dokumenti, gradiva in publikacije, ki podpirajo razvoj vključujoče šole v slovenskem šolskem prostoru	23

2. zvezek **Formativno spremljanje v podporo vsakemu učencu**

3. zvezek **Vodenje razreda za dobro klimo in vključenost**

4. zvezek **Socialno in čustveno opismenjevanje za dobro vključenost**

5. zvezek **Tudi učitelji smo učenci**

6. zvezek **Vključevanje v vrtcu**

Zakaj vključujoča šola?

Po svetu se od devetdesetih let prejšnjega stoletja v ospredje postavlja ideja inkluzivnega izobraževanja. Osnovno načelo inkluzije, temelječe na človekovih pravicah ter zajeto v mednarodnih dokumentih in zakonih številnih držav, je sprejemanje raznolikosti in omogočanje socialne vključenosti prav vseh.

Inkluzivna šolska politika v središče postavlja:

- zagotavljanje enakih možnosti,
- uspešno napredovanje,
- enakopravno sodelovanje vseh vpletenih in
- družbeno pravičnost.

Za uresničevanje koncepta inkluzije v najširšem smislu je pomembno, da vključevanje razumemo kot vključevanje vseh učencev, vseh njihovih raznolikosti, posebnih in osebnih potreb, kot pot profesionalnega in osebnega razvoja učiteljev ter kot ustvarjanje priložnosti za vse: učence, učitelje, starše in druge strokovne delavce. Zato v nadaljevanju uporabljamo izraz vključujoča šola.

V različnih kulturah ter v skladu z različnimi družbenimi normami in praksami različno obravnavamo raznolikosti in posebnosti učencev, skupno pa nam je, da v ospredje vključujoče šole postavljamo učence.

Na Zavodu RS za šolstvo smo v preteklem obdobju pozornost namenili formativnemu spremljanju v podporo učenju, ki omogoča učitelju, da prepozna različne učne potrebe učencev in se nanje ustrezno odziva, kar je temelj koncepta vključujoče šole. *

Ker je to zelo široko področje, ki obsega različne elemente, smo se odločili, da učiteljem¹ ponudimo nov priročnik o vključujoči šoli, s katerim odgovarjamo na številna vprašanja šolske prakse. Priročnik združuje strokovna, znanstveno-raziskovalna in osebna spoznanja avtorjev – svetovalcev, ki podpirajo razvoj vključujoče šole.

Učitelje želimo spodbuditi k iskanju odgovorov na vprašanja:

- kaj je treba spremeniti v šolski praksi za upoštevanje vseh razlik med učenci ter
- kako lahko v vsakdanjih šolskih primerih prispevamo k uresničevanju vključevanja vseh učencev v vzgojno-izobraževalni proces.

Priročnik lahko učitelji uporabijo za načrtovanje in spremljanje pouka, za razmislek o lastnem profesionalnem razvoju in kot izhodišče za delavnice v šolskih kolektivih. Bogatijo ga konkretne strategije, orodja, pristopi ter primeri iz prakse in za prakso, ki so učiteljem v pomoč pri podpiranju vsakega posameznega učenca in pri razvoju vključujoče šole.

Raznolikost je naša priložnost,
vključenost je naš cilj,
formativno spremljanje pa naša pot.

* Z ikono so označene vsebine, ki se nanašajo na formativno spremljanje (FS) v podporo vključujoče šole.

¹ Izraz **učitelj** je povsod v priročniku uporabljen za vzgojitelje, učitelje in druge strokovne delavce na vseh ravneh izobraževanja. Prav tako so pri izrazu **učenec** mišljeni otroci v vrtcih, učenci v osnovnih in glasbenih šolah, dijaki v srednješolskem izobraževanju ter otroci in mladostniki v zavodih za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami.

Vključujoča šola daje velik pomen spodbudnemu učnemu okolju, v katerem se upoštevajo individualne potrebe vsakega posameznega učenca, razvoj posameznikovih močnih področij ter pridobivanje kakovostnega znanja in kompetenc za uspešno življenje.

Vključevanje je kompleksen proces, ki zajema različne dejavnike. V priložniku predstavljamo nekaj ključnih elementov za uresničevanje vključujoče šole:

- strategije formativnega spremljanja,
- vključujoče vodenje razreda,
- čustveno in socialno opismenjevanje ter
- ustvarjanje učeče se skupnosti.

Vključujoča šola je prostor, v katerem učenci razvijajo sposobnosti ter pridobivajo znanje in spretnosti za lažje soočanje z vsakdanjimi izzivi. **Vključujoča šola je pomemben varovalni dejavnik pred socialno izključenostjo.**

Formativno spremljanje omogoča, da učenci **FS** izkazujejo znanje na sebi najbolj ustrezen način, razvijajo svoje spretnosti in odnose ter so bolj motivirani za učenje in doseganje optimalnih dosežkov. **S prevzemanjem dejavne vloge pri učenju** razvijajo tudi samoregulacijske spretnosti, pridobijo večjo samozavest, samospoštovanje, odgovornost, komunikacijske spretnosti, veščine vodenja in zmožnost prisluhniti drugemu.

Ko bodo učenci šolo¹ začeli doživljati kot okolje, v katerem so lahko uspešni in sprejeti, bo to dokaz, da smo na dobri poti. Pri tem ima **ključno vlogo učitelj**, njegova odgovornost do uresničevanja pestrega, osmišljenega in v učenčevu aktivnost usmerjenega pouka ter njegov odnos do učencev.

Vodstvo šole ima pomembno vlogo pri podpiranju uvajanja sprememb, saj posameznike in kolektiv spodbuja k samoiniciativnosti, ustvarjalnosti in iskanju novih rešitev ter jih podpira na poti profesionalnega razvoja. Pri razvoju vključujoče šole je pomembno sistematično usposabljanje učiteljev, izmenjava izkušenj in dobrih praks.

»Najpomembnejši izziv v vzgoji in izobraževanju je, kako se soočati z razlikami.«

Meijer, 2013.

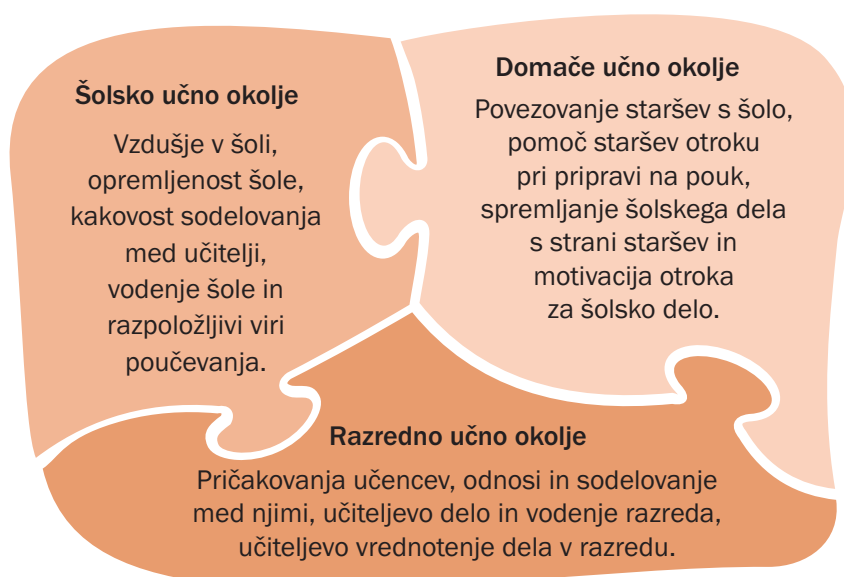
¹ Izraz šola je povsod v priložniku uporabljena za vrtnice, osnovne in srednje šole ter zavode za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami.

Spodbudno učno okolje – pot do vključujoče šole

Ključno pri razvoju vključujoče šole je ustvariti okolje, v katerem se bodo vsi počutili sprejete in vključene ter bodo lahko razvijali svoje potenciale. Oblikovanje spodbudnega učnega okolja je osrednja ideja vključujoče šole.

V praksi se večinoma osredotočamo na šolsko in razredno učno okolje, vse pomembnejši partnerji učiteljem in ravnatelju pa postajajo starši.

Učna okolja glede na prostor učenja

Primer oblikovanja učnega okolja po meri učenca, pri katerem se učitelji in starši povezujejo ter zagotavljajo, da se sliši glas učenca

1. Učitelji in starši opišejo učenčeva močna in šibka področja (opis učenčeve ravni dosežkov v razvoju, znanju, funkcioniranju ter opis ovir pri napredovanju po splošnem učnem načrtu, socialne interakcije, učni stil). Učenca vključujejo v razpravo glede na njegovo starost in sposobnost razumevanja.
2. Skupaj z učencem oblikujejo namene učenja, ki so mu jasno razumljivi, ki so povezani z njegovim interesom in razdeljeni na posamezne korake ter kriterije uspešnosti.
3. Usklajujejo celostno podporo učencu (pri organizaciji, vsebini, strategijah, timskem načrtovanju in izvajanju podpore učencu pri prehodu med različnimi nivoji izobraževanja).
4. Načrtujejo spodbude v učnem okolju in predlagajo dejavnosti glede na učenčeve zmožnosti izvajanja, dogovorijo se o uporabi pripomočkov in didaktičnih sredstev, diferenciaciji in individualizaciji ter personalizaciji pouka (opredeljenih v učnih načrtih in glede na učenčeve potrebe).
5. Spremljajo in vrednotijo učenčev napredek (doseganje kriterijev uspešnosti, zbiranje dokazov ter načini podajanja kakovostnih povratnih informacij).

PRIMER

Skupaj s starši do vključujoče šole

Za razvoj vključujoče šole je izrednega pomena partnerstvo s starši, ki nam omogoča spodbujanje optimalnega celostnega razvoja učenca. Starši so pomemben člen pri načrtovanju in izvajanju pedagoškega dela, saj poznajo svojega otroka z drugih vidikov kot učitelji. Pri sodelovanju s starši smo pogosto postavljeni v položaje, ki so nam v velik izziv.

Tem izzivom smo laže kos takrat, ko imamo izdelan **jasen načrt sodelovanja**, ki ga pripravimo skupaj s starši. Načrti sodelovanja so lahko tako različni, kot so si različni otroci. Omogočajo pa priložnost in možnost, da se sodelovanje opredeli skladno z otrokovimi potrebami ter pričakovanji staršev in učiteljev za dobro vključenost otroka.

Učinkovito sodelovanje in pretok informacij o potrebah posameznega učenca med starši in učitelji ugodno vpliva na oblikovanje odnosov v šoli. Starši, ki se vključujejo v komunikacijo, so občutljivejši za učenčeve potrebe, otroka znajo pozitivno spodbujati pri doseganju optimalnih dosežkov in krepijo zaupanje v svojo starševsko vlogo.

Zakaj vključevati starše?

- Starši so ključni element otrokovega primarnega okolja.
- Oblikovanje pozitivnega odnosa s starši olajša vključevanje otroka.

Kdaj učitelj vključuje starše?

- Pri sooblikovanju načrtovanja vzgojno-izobraževalnega procesa.
- Pri podajanju povratne informacije, pri vrednotenju napredka.

Kaj starši potrebujejo pri vključevanju?

- Povabilo s strani učitelja za sodelovanje in jasno dogovorjena pravila le-tega
- Pravočasne in realne informacije o otrokovih dosežkih, močnih področjih, obravnavi in napredku ter njegovi socialni vključenosti
- Zaupno osebo, ki jim pomaga pri razreševanju težav in pri zmanjševanju stisk, povezanih z otrokovimi potrebami.

Kaj je treba zagotoviti pri vključevanju staršev?

- Spoštovanje otrok in staršev.
- Spoštovanje njihovega sociokulturnega okolja, njihovega znanja, sposobnosti in pričakovanj.
- Nudenje čustvene in moralne podpore ter pomoči.
- Uporabo razumljivega jezika.

Kako sodelovati s starši?

- Partnerski odnos s starši pomeni sodelovanje partnerjev, ki imajo skupen cilj – videti in slišati otroka.
- Načela formativnega spremljanja lahko vključite tudi v sodelovanje s starši.

Katere oblike sodelovanja s starši se pojavljajo v vključujoči šoli?

- Sodelovanje na pogovornih urah in roditeljskih sestankih, v šolah in skupinah za starše, pri izvajanju projektov in raziskovalnih nalog, v svetu staršev ...

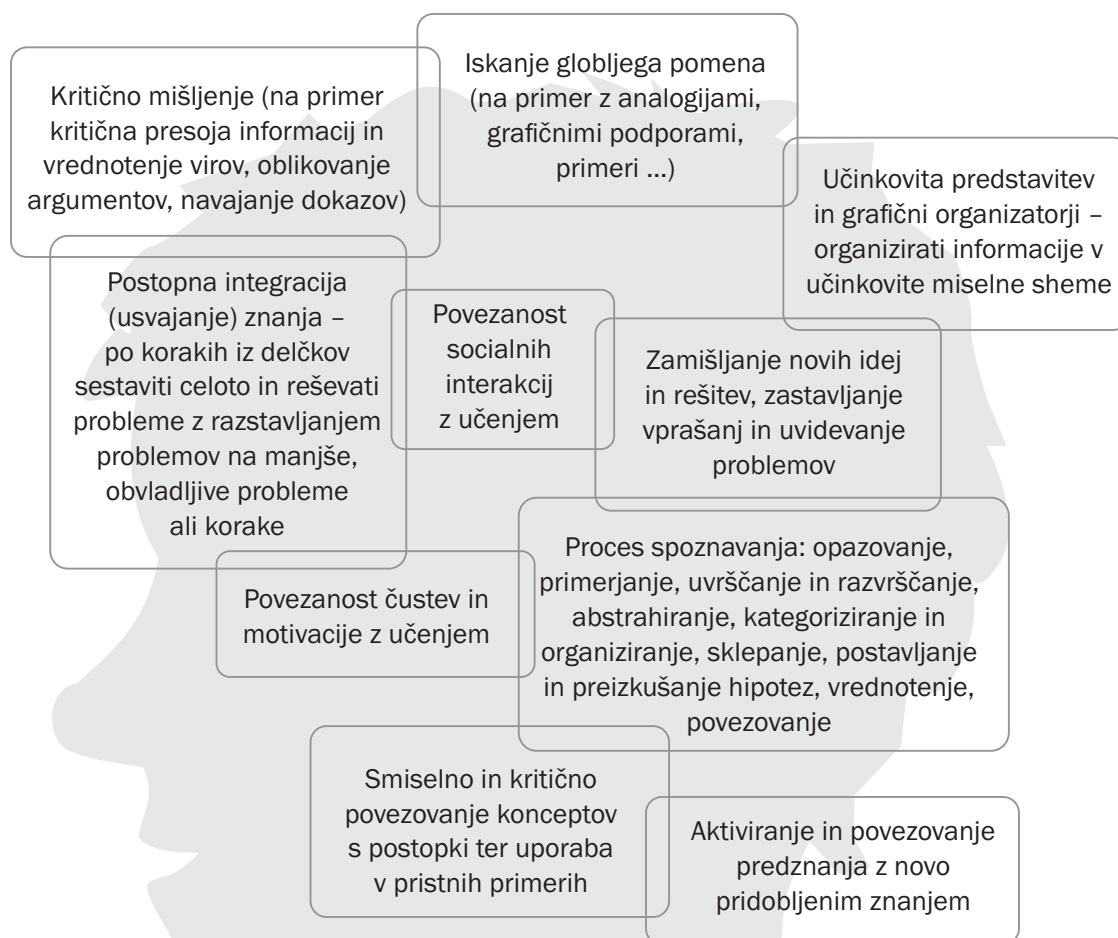
O procesu učenja vemo vedno več

V zadnjih letih kognitivna znanost in nevroznanost ponujata čedalje natančnejši vpogled v procese učenja oziroma v to, kaj jih omogoča ter pospešuje in kaj jih ovira. Pomembno spoznanje kognitivne znanosti je, da učinkovito učenje terja čas in postopnost ter da je povezano s čustvi, interesi in socialno interakcijo.

Učenci se učinkovito učijo na različne načine glede na stopnjo zrelosti svojih možganov in glede na različno predznanje. Zato je pomembno, da jih učitelji podprejo na primeren način. Dobre izobraževalne izkušnje lahko bistveno izboljšajo razvoj možganov otrok in mladostnikov, medtem ko ga lahko slaba izobraževalna izkušnja ogrozi.

Učitelj je tisti, ki odmerjeno in premišljeno podpira učenčeve dejavne miselne predelave z vključevanjem podpor/opor, s katerimi učenci pospešijo razumevanje. Okoliščine, ki pomenijo optimalne razmere za učenje, se vzpostavijo, ko učenec na podlagi svoje učne izkušnje učno »snov« z dejavnim procesiranjem uredi v učinkovito mentalno predstavo in jo poveže s predznanjem.

Možganska omrežja se pod vplivom učnih izkušenj postopoma reorganizirajo in vplivajo na pridobivanje novih izkušenj. Kakovost učne izkušnje je odločilna za učinkovito učenje.

Kako lahko učitelji zagotovijo vključujoče učno okolje?

Vključujoče učno okolje zajema fizično, didaktično, socialno in kurikularno učno okolje. Posameznih učnih okolij v praksi ne moremo strogo ločiti, saj so med sabo povezana in drugo na drugo vplivajo. Vendar tovrstna razdelitev učiteljem omogoči skrbnejše vrednotenje, načrtovanje in izboljševanje posameznih elementov. Pri zagotavljanju vključujočega učnega okolja nam pomagajo razmisleki o učiteljevi vlogi na štirih področjih. Spodbudno učno okolje vključuje tudi pravšnjo mero obremenjevanja, dovolj kakovostnih odmorov za regeneracijo in gibanja za aktivacijo.

Vloga učitelja pri oblikovanju fizičnega učnega okolja

Predlaga oblikovanje fizičnega učnega okolja glede na svoje potrebe in potrebe učencev. V razredu prostor uredi tako, da mu omogoča izvajanje različnih dejavnosti pri pouku in vključevanju. Učencem prisluhne in jim omogoči soustvarjanje ureditve razreda za dobro fizično počutje. Prostor uredi tako, da učenci ves čas pouka dejavno sodelujejo.

Fizično učno okolje

Fizično učno okolje zajema celotno opremo šole in razreda, ki učencu zagotavlja občutek varnosti in ga spodbuja k učenju. Ključno vlogo pri oblikovanju fizičnega učnega okolja ima ravnatelj šole, ustanovitelj in učitelj. Sem spadajo šolski prostori, nivo hrupa, opremljenost in zasnova prostora, temperatura, osvetljenost, urejenost in čistoča prostora, sedežni red, svetloba, barve (sten, pohištva), tabla ...

Vloga učitelja pri oblikovanju didaktičnega učnega okolja

Razreda ne vidi več samo kot celoto, ampak v njem vidi tudi vsakega posameznika. Učitelj lahko tudi s pomočjo formativnega spremljanja oblikuje spodbudno učno okolje po meri posameznega učenca ter razvija vključujočo šolo. Upošteva močna in šibka področja učencev. Uporablja strategije in pristope, s katerimi zagotavlja dejavno sodelovanje učencev (na primer: pripomočke izdela skupaj z učenci, učencem omogoči uporabo različnih vrst pripomočkov).

Didaktično učno okolje

Didaktično učno okolje zajema učiteljev stil poučevanja, njegove strategije motiviranja učencev, izvajanja pouka in evalvacije, učne pripomočke in učno gradivo, ki ga uporablja v procesu poučevanja in učenja. Pomembno je, da didaktično učno okolje ustreza različnim potrebam, vrstam zaznav in učnih stilov učencev. Pri tem učitelj v največji meri upošteva razvojne značilnosti in spoznavne procese učencev.

Socialno učno okolje

Socialno učno okolje vključuje odnose v šoli, šolsko klimo in kulturo, šolska pravila in red, medsebojno spoštovanje močnih področij in raznolikosti učencev za doseganje optimalnih dosežkov v šoli, učiteljeve in učenčeve značilnosti, vedenje, stališča, pričakovanja, učni stil, socialni razvoj učencev, socialne interakcije ter socialne in komunikacijske veščine.

Vloga učitelja pri oblikovanju socialnega učnega okolja

Oblikuje pozitivna pričakovanja do učencev ter takšno klimo, v kateri je sprejeta in upoštevana različnost (učitelj, na primer, spodbuja klimo, v kateri se učenci počutijo dobro in vključeni, z uporabo različnih strategij in pristopov razvija močna področja učencev, z verbalno in neverbalno komunikacijo učencem izkazuje spoštovanje, verjame, da je vsak učenec lahko uspešen, ustvarja razmere za dobro psihično počutje, premišljeno ravna ob neustreznem vedenju učencev).

Kurikularno učno okolje

Kurikularno učno okolje zajema izvajanje učnega načrta ali vzgojno-izobraževalnega programa, torej cilje, vsebine, metode in vrednotenje ter dejavnosti, ki jih učitelj izvaja med poučevanjem. Zajema tudi prikriti kurikulum. Ta se kaže kot učinki, na katere nimamo vpliva, imajo pa lahko še večjo moč od načrtovanih (na primer: interakcija med učiteljem in učencem, učenci in drugimi dejavniki, ki vplivajo na delo in življenje v šoli).

Vloga učitelja pri oblikovanju kurikularnega učnega okolja

Dejavnosti kurikula načrtuje tako, da je ta dostopen vsem učencem, in pri tem izbira raznovrstne pristope (formativno spremljanje, prilagoditve za učence z učnimi težavami, omogočanje učencem, da znanje izkazujejo na različne načine, izvajanje dejavnosti, ki krepijo njihova močna področja – učence vključuje v vrstniško pomoč). Omogoča prepoznavanje posebnih potreb ter različnih vrst nadarjenosti in sposobnosti, pri čemer so odstranjene ovire ter zagotovljene optimalne razmere/priložnosti za učenje in uspeh.

Formativno spremljanje v podporo vsakemu učencu

V vključujoči šoli želimo dati glas prav vsakemu učencu. Verjamemo, da formativno spremljanje odpira prostor za približevanje vsakemu posameznemu učencu, zato smo si v 2. zvezku *Formativno spremljanje v podporo vsakemu učencu* zastavili naslednja vprašanja:

- Kaj potrebuje vsak posamezni učenec, da bo uspešen?
- Kaj mora vedeti učitelj, da lahko učinkovito podpre učence na poti do uspeha?
- Na kakšen način formativno spremljanje odpira prostor za približevanje vsakemu posameznemu učencu?
- Kaj je ključnega pomena, da bi formativno spremljanje lahko zaživel v razredu?

»Če mi daste nalogo, ki ji lahko podarim nekaj svojega, ne bo več naloga; bo veselje, bo umetnost.«

Bliss Carman

Formativno spremljanje igra pomembno vlogo v razredu, v katerem skupaj sedijo učenci različnih sposobnosti, posebnosti, interesov, motivacije, zmožnosti in pripravljenosti za delo. Formativno spremljanje učitelju omogoča tudi čas in prostor, da se v procesu poučevanja in učenja ustavi ter si zastavi različna vprašanja, med drugim: Kdo v razredu ta trenutek najbolj potrebuje mojo podporo? In: Kateri učenci potrebujejo drugačne pristope? ... Da bi se lahko učitelj kar najbolje približal vsakemu izmed učencev, je pomembno, da poskrbi:

- ✓ da je vzdušje v razredu miselno spodbudno, psihološko varno in sproščeno,
- ✓ da učenci razumejo, kaj in zakaj se učijo ter kaj bodo morali razumeti, vedeti in znati,
- ✓ da bodo uspešni,
- ✓ da individualne razlike med učenci, še posebej razlike v njihovem predznanju, ne ovirajo učencev pri učenju,
- ✓ da je učenje sodelovalno in ne tekmovalno,
- ✓ da učenci lahko izkazujejo svoje znanje na različne načine,
- ✓ za kakovostne povratne informacije, ki učence motivirajo in jih vodijo v procesu učenja, in
- ✓ da z vprašanji spodbuja dialog ter omogoči učencem dovolj časa za razmislek.

»Poučevanje bi moralo biti takšno, da bi tisto, kar ponuja, razumeli kot dragoceno darilo, ne pa kot zahtevno nalogo. «

Albert Einstein

Kaj pridobi učitelji, ki v svojem razredu uvajajo formativno spremljanje?

- Priložnost, da poučevanje prilagaja potrebam vsakega posameznega učenca.
- Vpogled v razumevanje učencev in doseganje načrtovanih namenov učenja.
- Uvid v različne učne poti učencev.
- Bolj zavzete učence, ki so sposobni upravljati svoje učenje.
- Uvajanje vrstniškega vrednotenja učitelja razbremeni dajanja množice povratnih informacij.
- Prenos odgovornosti za učenje in znanje na učence.
- Priložnost za dvig motivacije in kakovosti znanja učencev.
- Kakovostne informacije, ki jih lahko posreduje staršem.
- Povratne informacije o tem, kje so učenci na poti do cilja, vpogled v njihove načine razmišljanja in razumevanja, čemur prilagaja svoje poučevanje.
- Samoorganizirane učence, ki jih ni treba »siliti« v učenje.
- Učence doživlja kot partnerje v učnem procesu.
- Raziskuje lastno pedagoško prakso in postaja razmišljujoč praktik.
- S svojim slogom poučevanja pri učencih ohranja veselje do učenja.

Kaj pridobi učenec?

- Učenec, ki pozna kriterije uspešnosti, dobi nadzor nad svojo učno uspešnostjo, kar mu omogoča, da namene učenja doživlja kot izziv in ne kot vir škodljivega stresa.
- Učenec dobi vpogled v to, kako se uči in kako sam usmerja procese učenja (kaj mi gre, v čem sem dober, kaj moram storiti, da se premaknem naprej, kaj mi še manjka na poti do cilja in tako naprej).
- Povratna informacija učencu ponudi možnost in pot za odpravljanje pomanjkljivosti.
- Omogoča priložnost za sodelovanje in kakovosten dialog z učiteljem ter sošolci.
- Učenec ozavesti svoj napredek, kar poveča njegovo samozavest.
- Veseli se učnih uspehov.
- Njegova učna pot je jasno strukturirana in podprta.
- Pridobi nadzor nad zelo pomembnim področjem svojega življenja – nad šolsko uspešnostjo.
- Razvije prožnost, prilagodljivost pri načrtovanju in izvajanju poti do cilja.
- Razvije zmožnost realne presoje izzivov in odgovoren odnos do svojih odločitev.
- Z dajanjem povratne informacije sošolcem učenec ponotranji namene učenja in kriterije uspešnosti.
- Učenec dobi priložnost, da izkazuje znanje na sebi najbolj ustrezen način.
- Učenec dobi priložnost, da je viden, slišan in upoštevan v učnem procesu.

Vodenje razreda za dobro klimo in vključenost

Klima skupnosti se kaže preko zadovoljstva njenih članov in jo razumemo kot prevladujoče vzdušje na šoli. V šolah z boljšo klimo so rezultati boljši. Klimo v vključujoči šoli odlikujejo: odprtost, sprejetost, strpnost, spodbudni odnosi, sodelovanje in pozitivna naravnost.

Kaj prispeva k dobri klimi v vključujoči šoli?

- ustrezna (odprta, spoštljiva) komunikacija
- dostop do potrebnih informacij
- zagotavljanje čustvene, družbene in spoznavne varnosti ter ničelna tolerance do nasilja
- pravična obravnava vseh
- povezanost med člani in pripadnost skupnosti («visoka morala«)
- spodbudno učno okolje s priložnostmi za intelektualno stimulatívno in ustvarjalno delo
- priložnosti za to, da se učitelji in učenci izkažejo ter doživijo uspeh in potrditev
- visoka pričakovanja, a skladna z zmožnostmi učenca, kultura spodbujanja
- sprejemanje in upoštevanje različnosti (kulturnih, religioznih, etničnih, osebnostnih ... razlik)
- usmerjenost celotne skupnosti k ciljem, ki so realni in dosegljivi
- naravnost h konstruktivnemu in učinkovitemu reševanju težav in konfliktov
- vključenost članov (učiteljev, učencev) v obravnavo in sprejemanje pomembnih odločitev
- stopnja posameznikove avtonomije in odgovornosti, prilagojena njegovim razvojnim zmožnostim (učenci) in strokovnim kompetencam (učitelji)
- dostopnost potrebnih virov
- stimulatívno fizično okolje, ki podpira psihofizični razvoj in blagostanje vseh

Kako učitelj/učenec doživlja dobro klimo?

Učitelj/učenec občuti:

- da je spoštovan, zaželen in pravično obravnavan
- da je varen in sprejet
- da je to, kar počne, smiselno in vredno
- da so prepoznana njegova močna področja, da uporablja svoje potenciale in da zahteve ne presegajo njegovih zmožnosti
- da je uspešen, ima samozaupanje in občutek lastne vrednosti
- da lahko vpliva na prakse in odločitve, ki so zanj pomembne
- da je avtonomen in odgovoren

Učinkovito vodenje razreda pomembno vpliva na klimo in dobro vključenost. O tem, kaj zajema dobro vodenje razreda za vključevanje, kako lahko učitelj vpliva na dobro klimo, kaj so sestavine dobre klime, kako lahko učitelj dela z današnjimi generacijami in zakaj povezujemo klimo z vključevanjem učencev, lahko preberete v 3. zvezku **Vodenje razreda za dobro klimo in vključenost**.

Tudi učitelji smo učenci

Profesionalno učenje učiteljem omogoča, da se zmorejo in znajo uspešno odzivati na kompleksne okoliščine v šoli, da zmorejo in znajo uspešno prilagajati poučevalno prakso ob upoštevanju potreb vseh učencev ter da zmorejo in znajo uspešno prispevati k nastanku in delovanju vključujoče šole.

Pri tem ne zadostujejo le prizadevanja, delovanje in izpopolnjevanje vsakega posameznega učitelja, ki se trudi izboljšati lastno poučevalno prakso, temveč k temu v še večji meri pripomore pripravljenost na sodelovanje in skupno učenje drug od drugega, ki se odvija v učeči se skupnosti.

**V vključujoči šoli si vsi zavestno prizadevajo za sodelovalno kulturo.
S tem se šola razvija v učečo se skupnost.**

V vključujoči šoli je pomembno, da podpremo vsakega posameznega učitelja. Vsebine 5. zvezka **Tudi učitelji smo učenci** poudarjajo pomen sodelovanja med učitelji in učenja drug od drugega za večjo vključenost vseh učencev. Kaj raziskovati v svoji praksi? Kako z opazovanjem pouka, kolegialnim podpiranjem in vključujočim vodenjem postati učeča se skupnost?

Kje sem/smo na poti do vključujoče šole?

Vsak učitelj oziroma vsaka šola, ki želi doseči cilj, da uresniči vizijo vključujoče šole, si lahko zastavi naslednji vprašnji:

Kakšna so moja/naša prepričanja o vključujoči šoli?

Kje sem/smo na poti do vključujoče šole?

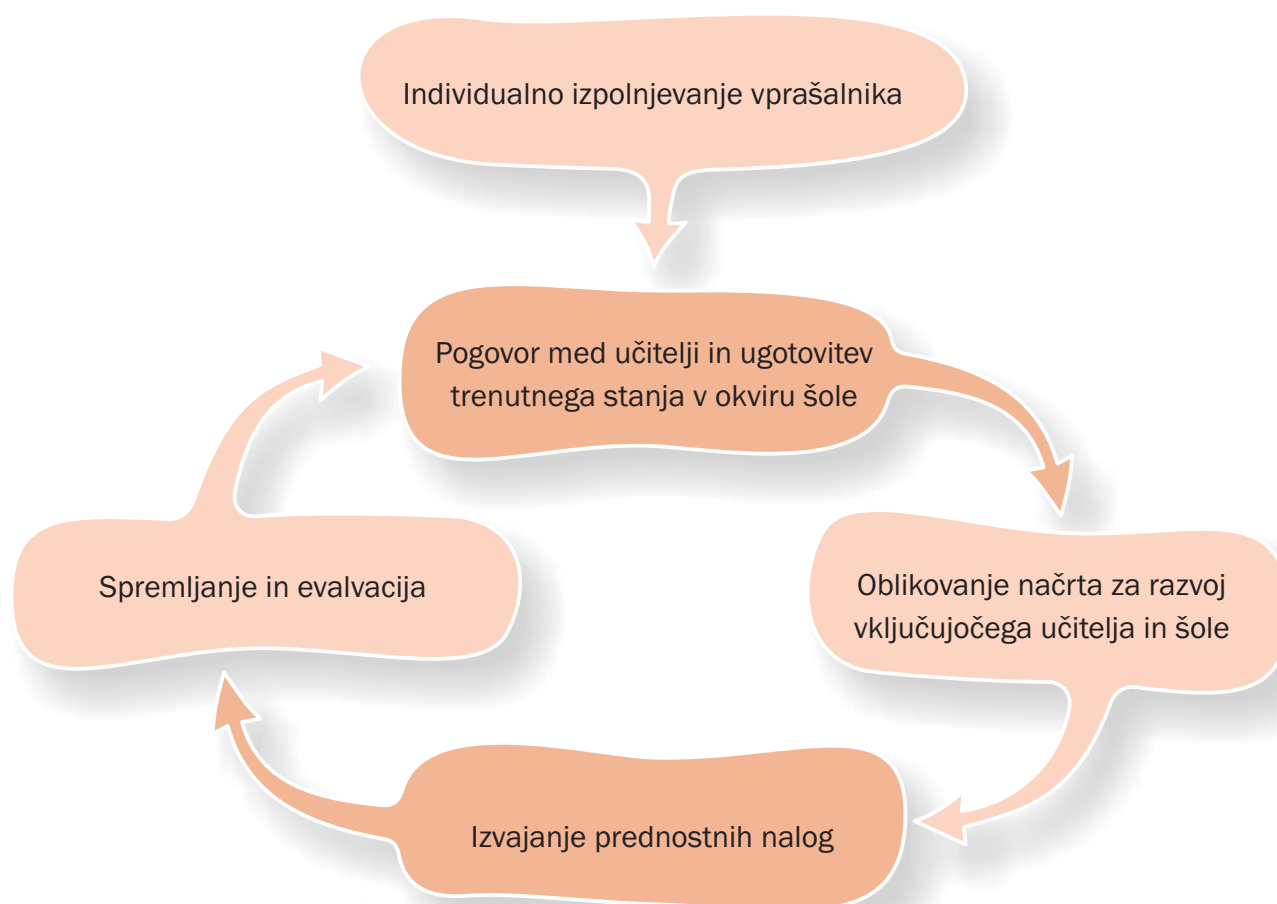
Pri iskanju odgovorov je po priporočilih Središča za raziskovanje vključujočega izobraževanja (CSIE Center for Studies on Inclusive Education) smiselno preveriti kulturo in politiko šole ter vzgojno-izobraževalno prakso.

V ta namen je nastal tudi vprašalnik (Booth in Ainscow, 2000), ki meri indeks inkluzivnosti (<http://www.eenet.org.uk/resources/docs/index%20English.pdf>).

Glavni cilj vprašalnika je spodbujanje učiteljev in vodstev šol, da dejavno raziskujejo sodelovanje in odgovornost za vključevanje vseh učencev v vzgojno-izobraževalne sisteme.

Ugotovitve, ki sledijo izpolnjevanju in analizi vprašalnika, šolam pomagajo pri zmanjševanju ovir pri učenju, spodbujajo sodelovanje vseh učencev ter postavljajo okvir za razvoj vključujoče šole. Vprašalnik je sestavljen kot zbirka gradiv za podporo samoocenjevanja vseh vidikov razvoja vključujoče šole. Šola na podlagi ugotovljenega stanja določi razvojne prioritete in načrtuje spremembe v praksi.

Načrtovanje in vpeljevanje sprememb v smeri uresničevanja vizije vključujoče šole izpeljemo po korakih:

1. Izpolnjevanje vprašalnika

Vprašanja vas bodo spodbudila k razmisleku o svojih prepričanjih in vsakodnevnem ravnanju ter vam pomagala ter iskanju odgovorov na vprašanje, kje sem na poti do vključujoče šole. S križcem označite, v kolikšni meri (kako pogosto) v svoji vsakodnevni praksi upoštevate navedene trditve.

Vprašalnik, ki meri indeks inkluzivnosti

Prerejeno po vprašalniku, je nastal v okviru projekta ProLea (Profesionalno učenje v kompleksnih okoliščinah s pomočjo refleksije in portfolia, mednarodni projekt Erasmus+ 2016–2018).

	Trditve	Redko upoštevam ali ne upoštevam	Nekajkrat na mesec, občasno upoštevam	Dnevno upoštevam	Tedensko (pogosto) upoštevam
1.	Strokovno in osebno sprejemam raznolikost učencev: odkrivam in prepoznavam močna področja učencev;				
	ustvarjam priložnosti za pridobivanje pozitivnih izkušenj;				
	načrtujem priložnosti, da učenci močna področja predstavijo drugim; raznolikost učencev je zame vir učenja;				
	pomagam učencem, da krepijo šibkejša področja ...				
2.	Pouk in drugo delo v razredu načrtujem in izvajam tako, da: pravično vključujem vse učence glede na njihove lastnosti in potrebe				
	vse učence sprejemam enako, ne glede na spol ali etnično pripadnost				
3.	Z drugimi zaposlenimi dobro sodelujem: spoštujem sodelavce, ne glede na njihovo vlogo v šoli;				
	novim sodelavcem pomagam pri vključevanju v šolo;				
	timsko sodelujem pri načrtovanju, izvajanju in vrednotenju pouka; hospitiram pri pouku drugih učiteljev;				
	druge učitelje povabim na hospitacijo k pouku, ki ga sam izvajam; nudim kolegialno podporo drugim učiteljem.				
4.	Izobražujem se za delo z raznolikimi skupinami učencev: učim se, kako se zoperstaviti nasilju, rasizmu, seksizmu, homofobiji, izključevanju;				
	dodatno se usposabljam za delo z učenci, ki potrebujejo podporo pri učenju in/ali socialnem vključevanju ...				
5.	Sem spodbuden in učencem vlivam zaupanje: učenci vedo, da se lahko v primeru težav obrnejo name.				
6.	S starši vzpostavljam partnersko sodelovanje: s starši se pogovarjam o raznolikih značilnostih in potrebah njihovih otrok;				
	skupaj načrtujemo načine morebitne podpore otrokom.				
7.	Razredna pravila vedenja, ki sem jih postavil skupaj z učenci, temeljijo na medsebojnem spoštovanju in sprejemanju: učence vključujem v oblikovanje razrednih pravil in upoštevam njihova mnenja in predloge;				
	pomagam jim pri oblikovanju dobre razredne klime.				

8.	Imam visoka in realna pričakovanja do vseh učencev: učence usmerjam k realnim pričakovanjem, ki so nekoliko nad posameznikovimi sposobnostmi;				
	spodbujam jih, da so ponosni na svoje dosežke, da cenijo dosežke drugih in da razvijajo pozitivno samopodobo.				
9.	Pri načrtovanju poučevanja upoštevam posebnosti vsakega posameznega učenca: upoštevam predznanje učencev in njihove različne interese; uporabljam različne metode in oblike dela;				
	učencem omogočam uporabo različnih didaktičnih pripomočkov;				
	izbiram različne vrste/oblike ocenjevanja/vrednotenja znanja, pri katerih upoštevam individualne potrebe učencev.				
10.	Pri pouku spodbujam dejavno sodelovanje vseh učencev: vključujem različne oblike dela in učenja, sodelovalno učenje, spremljanje napredka;				
	menim, da vsak učenec po svojih zmožnostih prispeva k učenju drugih				
11.	Spodbujam učence, naj razmišljajo o svojem učenju: pouk načrtujem in izvajam tako, da so učenci dejavno vključeni v procese načrtovanja, spremljanja in vrednotenja svojega učenja, učnih in drugih dosežkov;				
	z učenci soustvarjam namene učenja;				
	z učenci sooblikujem kriterije uspešnosti;				
	učencem podajam kakovostne povratne informacije;				
12.	Učenci pomagajo drug drugemu: učenci nudijo pomoč drugemu, ko je to potrebno, in poiščejo pomoč pri drugih, ko jo potrebujejo (vrstniška pomoč);				
	učence spodbujam h kolegialnosti in solidarnosti;				
13.	Pri načrtovanju domače naloge upoštevam raznolike potrebe in močna področja učencev: domače naloge so smiselne po količini in obsegu, diferencirane glede na individualne potrebe in zmožnosti učencev;				
	učencem podam kakovostno povratno informacijo o domači nalogi.				
14.	Izvajam analizo svoje poučevalne prakse: uporabljam orodja za analizo in spremljanje šolske prakse in/ali svojega dela (pišem refleksije, dokaze o delu zbiram v portfoliu ...);				
	na podlagi lastnih ugotovitev ob spremljanju svojega dela načrtujem in izvajam spremembe v poučevalni praksi;				
	merim svojo učinkovitost				
15.	Sem strokovno usposobljen za delovanje v kompleksnih okoliščinah: poznam šolsko zakonodajo;				
	imam pozitiven odnos do sprememb šolske prakse;				
	profesionalno se razvijam za delo z raznoliko populacijo učencev;				
	pri svojem delu uporabljam sodobne pristope in orodja;				
	iz svoje prakse odpravljam značilnosti prikritega kurikula ...				

2. Pogovor med učitelji in ugotovitev trenutnega stanja v okviru šole

O svojih ugotovitvah se pogovorite v paru z drugim učiteljem ali manjši skupini, v oddelčnem učiteljskem zboru, v okviru aktiva, na pedagoški konferenci. Pri tem bodite pozorni na skupna prepričanja, šibka in močna področja vaše šole ter razmislite o značilnosti procesov vključevanja na vaši šoli. O vodenju skupinskih procesov in pogovorov lahko več preberete v 5. zvezku **Tudi učitelji smo učenci**.

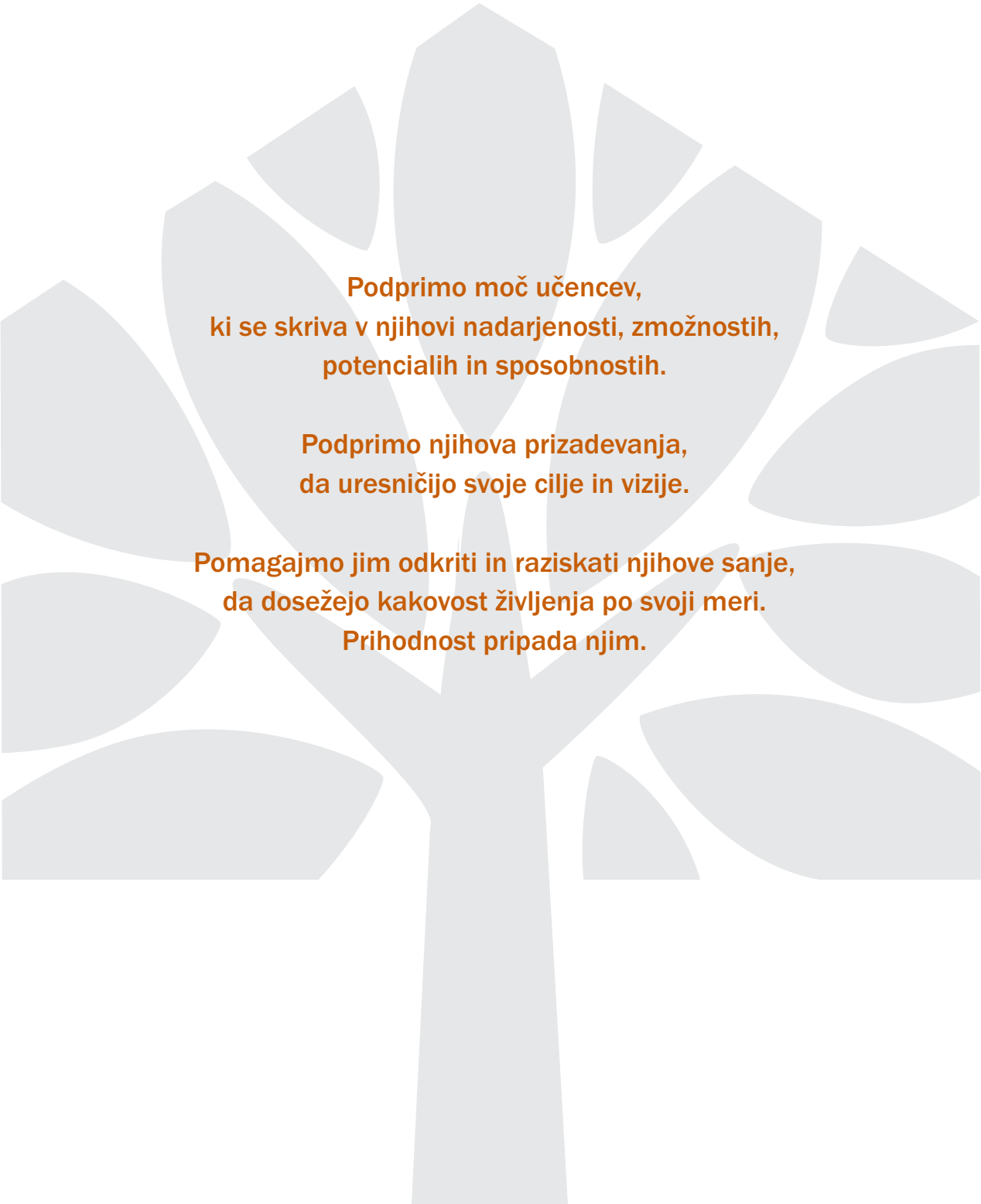
3. Oblikovanje načrta za razvoj vključujočega učitelja in šole

S pomočjo naslednjih vprašanj lahko ugotovite, kako lahko kot posameznik prispevate k razvoju vključujoče šole ter kje na poti do vključujoče šole ste kot kolektiv.

Na podlagi ugotovitev si postavite cilje (osebne in na ravni šole) in kriterije uspešnosti na poti do vključujoče šole. V vsakodnevni praksi pa zbirajte dokaze, spreminjajte svojo prakso, drug drugemu dajajte povratne informacije in ocenjujte uspešnost (sprotne evalvacije in samoevalvacije).

Kaj so moje prednosti?
Katere prednosti ima naša šola oziroma kje smo na poti do vključujoče šole?
V čem so moje priložnosti?
V čem so priložnosti moje šole?
Na čem lahko gradim/o pri vključevanju vseh učencev v šolo?
Kaj so naši viri moči?
Kaj nam ponuja okolje?
Kaj so moje pomanjkljivosti?
V čem so pomanjkljivosti, nevarnosti moje šole pri vključevanju vseh učencev?
V čem sem/smo šibki?
Kako bom ukrepal, da bom vključeval vse učence?
Kako lahko presežem/o svoje pomanjkljivosti?
Kako bomo razvijali vključevanje vseh učencev v šoli?
Kaj bom/o spremenil/i v učnem okolju, da bo to spodbudno za vse učence?
Kdo, kaj, kdaj in kako mi/nam lahko pri tem pomaga?

Povabilo k oblikovanju vključujoče šole

**Podprimo moč učencev,
ki se skriva v njihovi nadarjenosti, zmožnostih,
potencialih in sposobnostih.**

**Podprimo njihova prizadevanja,
da uresničijo svoje cilje in vizije.**

**Pomagajmo jim odkriti in raziskati njihove sanje,
da dosežejo kakovost življenja po svoji meri.
Prihodnost pripada njim.**

Viri in literatura

- Allen, K. E. in Schwartz, I. S. (2000). *The Exceptional Child: Inclusion in Early Childhood Education*. New York: Delmar Cengage Learning.
- Booth, T., Ainscow, M. (2000). *Index for inclusion. Developing learning and participation in schools*. Centre for Studies on Inclusive Education. Pridobljeno dne 17. 7. 2017 na <http://www.eenet.org.uk/resources/docs/index%20English.pdf>
- Centre for Economic and Social Inclusion (2002). *What is social inclusion?* Pridobljeno 15. 1. 2003 na <http://www.cesi.org.uk/know/showkbone.asp?docID=896>.
- Cerić, H. (2008). *Mogućnost konstruiranja teorije inkluzivnog obrazovanja*. *Metodički obzori*, let. 3, št. 1, str. 49–61.
- Grah, J. (2013). *Soustvarjanje spodbudnega učnega okolja za učence z učnimi težavami*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Holcar Brunauer, A. idr. (2016). *Formativno spremljanje v podporo učenju*. Ljubljana: ZRSŠ.
- *Inclusive Education in Europe: Putting theory into practice International Conference – 18 November 2013*.
- Jereb, A. (2011). *Partnersko sodelovanje med učitelji in starši kot dejavnik pomoči učencem z učnimi težavami*. V S. Pulec Lah, ur. *Učenci z učnimi težavami: izbrane teme*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Pedagoška fakulteta.
- Kavkler, M. (2008). *Dejavniki inkluzivne vzgoje in izobraževanja v državah Evropske unije: Izbrana poglavja za pomoč šolskim timom*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Lesar, I. (2007). *Osnovna šola kot inkluzivno naravnana institucija (doktorska disertacija)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Meijer, C., Soriano, V., Watkins, A. (2013). *Special needs education in Europe. Thematic publication*. Brussels: European Agency for Development in Special Needs in Education.
- Pulec Lah, S., Kavkler, M. (2011). *Podpora učitelju in drugim strokovnim delavcem pri uresničevanju koncepta dela z učenci z učnimi težavami v osnovni šoli*. V *Učenci z učnimi težavami. Izbrane teme*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. Str. 126–142.
- Rogič Ožek, S. (2016). *Razvoj zmožnosti otrok s posebnimi potrebami – utopija ali realna možnost? Vzgoja in izobraževanje*, 5–6, *Priloga Učiteljev glas*, 2/2016, str. 1–2.
- Skalar, V. (2006). *Štiri desetletja do socialne pedagogike*. V: Sande, M. (ur.), et al. *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke*, 2006, str. 13–21. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Stubbs, P. (2000). *Building Capacity to Promote Social Integration and Social Inclusion in the Western Balkans*. Zagreb: Institute of Economics.
- Zrim Martinjak, N. (2007). *Koncept socialnega kapitala*. *Socialna pedagogika: Izbrani koncepti stroke*. V: M. Sande (ur.) et al., str. 37–53.
- Wiliam, D. (2013). *Vloga formativnega vrednotenja v učinkovitih učnih okoljih*. V: S. Sentočnik (ur.), *O naravi učenja*. Ljubljana: ZRSŠ (dostopno na <http://www.zrss.si/pdf/o-naravi-ucenja.pdf>).

Dokumenti, gradiva in publikacije, ki podpirajo razvoj vključujoče šole v slovenskem šolskem prostoru

Za uspešno vključevanje vsakega učenca v vzgojno-izobraževalni proces je pomembno poznavanje vsebine sprejetih dokumentov (strategije, koncepti) in zakonskih določil, ki predstavljajo osnovne ideje o vključevanju.

Implementacija zakonov, dokumentov in s tem tudi vključevanja v praksi je v šoli zaupana ravnateljem, šolskim svetovalnim službam, učiteljem in drugim strokovnim delavcem, ki jo pri vzgojno-izobraževalnem delu izvajajo v skladu s svojim razumevanjem, vrednotami, stališči in izkušnjami.

Da bi vam olajšali pregled, smo v nadaljevanju zbrali ključne domače in mednarodne dokumente ter kratke navedke oziroma povzetke iz njihove vsebine.

Ustava Republike Slovenije (1991)

»Otroku pripada pravica do vzdrževanja, izobraževanja in vzgoje. V interesu otrok je, da se izobražujejo v izobraževalnih programih, ki jim omogočajo optimalen psihofizični in intelektualni razvoj.«

»Otroci uživajo človekove pravice in temeljne svoboščine v skladu s svojo starostjo in zrelostjo. Otrokom se zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem.«

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja

Zakon ureja način upravljanja in pogoje za financiranje uresničevanja vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji.

»Pomemben je optimalen razvoj posameznika ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost ter telesno in duševno konstitucijo, vzgajanje za medsebojno strpnost, razvijanje zavesti o enakopravnosti spolov, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi.«

»Poudarja tudi pomen zagotavljanja enakih možnosti za vzgojo in izobraževanje otrok iz socialno manj spodbudnih okolij, zagotavljanje enakih možnosti za vzgojo in izobraževanje otrok, mladostnikov in odraslih s posebnimi potrebami, spodbujanje vseživljenjskega izobraževanja, omogočanje splošne izobrazbe in pridobitve poklica vsemu prebivalstvu, omogočanje čim višje ravni izobrazbe čim večjemu deležu prebivalstva ob ohranjanju že dosežene ravni zahtevnosti, omogočanje razvoja in doseganje čim višje ravni ustvarjalnosti čim večjemu deležu prebivalstva.«

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji

»Šola se je dolžna usmeriti na ugotavljanje posebnih vzgojno-izobraževalnih potreb v postopkih individualizacije programa ter na določanje pravic, ki temeljijo na načelu zagotavljanja enakih možnosti učencem.«

Salamanška izjava

Salamanška izjava je mednarodni dokument, pomemben za razvoj inkluzije.

- »Vsak otrok ima temeljno pravico do šolanja, dobiti mora možnost, da dosega in ohranja zadovoljivo raven znanja.
- Vsak otrok ima edinstvene značilnosti, zanimanje, zmožnosti in učne potrebe.
- Šolski sistemi in vzgojno-izobraževalni programi bi morali biti oblikovani in izpopolnjeni tako, da bi upoštevali raznolikosti značilnosti in potreb otrok.
- Otroci s posebnimi potrebami morajo imeti dostop do večinskih šol. Te šole morajo delovati v okviru koncepta 'k otroku usmerjene pedagogike' z namenom zadovoljevanja otrokovih potreb.«
- »Šole morajo sprejeti vse učence ne glede na njihove telesne, intelektualne, socialne, govorno-jezikovne ali druge sposobnosti oziroma okoliščine.«

Konvencija o otrokovih pravicah

Sprejela jo je Generalna skupščina Združenih narodov z resolucijo leta 1989.

»Je prvi zavezujoč mednarodni pravni akt, ki ureja področje otrokovih pravic. Predstavlja enega najpomembnejših mejnikov pri spreminjanju položaja otroka ter razvoj zakonodaje in strokovnih dokumentov na področju varstva otrok. Konvencija je odprla nove teme diskusij in razumevanja otroka, ki jih povezujemo z uresničevanjem vključujoče šole.«

»V šoli mora biti vsakemu učencu zagotovljeno dovolj prostora, da sodeluje s svojimi izbirami in odločitvami. Odrasli morajo učencu omogočiti sodelovanje pri opisovanju potreb in pri iskanju optimalnih rešitev. Zaupanje v kompetentnost učenca tudi pomeni, da odrasli verjamejo, da učenci zmorejo.«

»Izobraževanje mora biti usmerjeno v razvoj otrokove osebnosti, nadarjenosti in njegovih umskih in telesnih sposobnosti. Pripraviti mora otroka za odgovorno življenje v odrasli dobi, da bo spoštoval temeljne človekove pravice.«

V nadaljevanju so navedeni ključni dokumenti, ki predstavljajo koncepte dela z učenci z učnimi težavami, nadarjenimi učenci, priseljenci, Romi in otroki s posebnimi potrebami v slovenskem šolskem prostoru.

Koncept dela: učne težave v osnovni šoli

Postavlja »strokovne osnove za razvoj učinkovitejših pristopov k obravnavi učencev z učnimi težavami v slovenskem prostoru s pomočjo petstopenjskega modela nudenja pomoči učencem z učnimi težavami« (Magajna idr., 2011, str. 15).

Izvajanje petstopenjskega modela nudenja učne pomoči je za šolo obvezujoče. Zagotavlja izvajanje kontinuirane učne pomoči v naslednjih korakih:

- pomoč učitelja pri pouku, dopolnilnem pouku ter v okviru podaljšanega bivanja,
- pomoč šolske svetovalne službe in/ali mobilne specialnopedagoške službe,
- individualna ali skupinska učna pomoč,
- mnenje in pomoč zunanje strokovne ustanove,
- usmeritev v ustreznih program.

Pred usmeritvijo morajo biti izvedeni prvi štirje koraki pomoči z namenom, da se vsakemu učencu zagotovi čimprejšnja pomoč in podpora.

Izobraževanje nadarjenih otrok – koncept dela z nadarjenimi

Med nadarjene štejejo otroci in mladostniki, ki bodisi na predšolski stopnji bodisi v osnovni ali srednji šoli pokažejo visoke dosežke ali skrite potenciale na intelektualnem, ustvarjalnem, specifično učnem, vodstvenem ali umetniškem področju in ki poleg rednega šolskega programa potrebujejo posebej prilagojene programe in dejavnosti.

Koncept dela z nadarjenimi učenci poteka v treh stopnjah:

- evidentiranje učencev, ki so potencialno nadarjeni;
- identifikacija nadarjenih učencev;
- delo z nadarjenimi učenci.

Koncept vzgojno-izobraževalnega dela z nadarjenimi dijaki v srednješolskem izobraževanju

Koncept pomeni temeljni okvir za načrtovanje prilagajanja vzgojno-izobraževalnega dela nadarjenim dijakom ter njihovo identifikacijo v srednješolskem izobraževanju, če prej še niso bili prepoznani.

Postavlja temeljne konceptualne okvire za razumevanje, odkrivanje in spodbujanje razvoja nadarjenih v srednješolskem izobraževanju.

Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole

Smernice podpirajo celostno vključevanje priseljencev (otrok, učencev in dijakov) iz drugih jezikovnih in kulturnih okolij v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem. Namenjene so različnim vzgojno-izobraževalnim zavodom, ki izvajajo programe predšolske vzgoje, osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja ter dijaških domov v Republiki Sloveniji.

Opredeljujejo predvsem strategije, prilagoditve za delo in načine sodelovanja ter vključevanja otrok in njihovih staršev, ki se kot državljani drugih držav na novo vključujejo v naš sistem vzgoje in izobraževanja.

Smernice sestavljajo poglavja, ki opredeljujejo splošna izhodišča in načela za vključevanje. V prilogi sledijo napotki, predlogi in ideje za udejanjanje načel, ki jih vrtci, šole in domovi lahko upoštevajo tudi pri izvajanju dejavnosti za naknadno boljšo vključitev otrok, učencev in dijakov, ki izvirajo iz priseljenjskih družin, če so bile njihove težave predhodno zaradi odsotnosti ustreznih strategij morda prezrte ali pripisane napačnim vzrokom.

Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji

Strategija vključuje izhodišča, načela, cilje in temeljne rešitve za uspešnejše vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje od vrtcev do univerzitetnega in podiplomskega izobraževanja. Poleg oblik formalnega izobraževanja upoštevajo in spodbujajo še oblike neformalnega izobraževanja, delo nevladnih organizacij ...; skratka, ko v procesu izobraževanja uporabljamo celoten nabor vsebin, ki jih najdemo v nadpomenki vseživljenjsko izobraževanje.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami - ZUOPP-1

Na konceptualni in sistemski ravni skupaj s področnimi zakoni ureja vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami po vertikali, od vrtcev, osnovne šole in splošnega srednjega izobraževanja do poklicnega in strokovnega izobraževanja. - Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami - ZUOPP-1 opredeljuje devet skupin otrok s posebnimi potrebami, ki se usmerjajo. To so:

otroci z motnjami v duševnem razvoju,
slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije,
gluhi in naglušni otroci,
otroci z govorno-jezikovnimi motnjami,
gibalno ovirani otroci,
dolgotrajno bolni otroci,
otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja,
otroci z avtističnimi motnjami,
otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami.

Cilji in načela vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami:

- zagotavljanje največje koristi otroka,
- celovitost in kompleksnost vzgoje in izobraževanja,
- zagotavljanje enakih možnosti s hkratnim upoštevanjem različnih potreb otrok,
- vključevanje staršev, posvojiteljev, rejnikov in skrbnikov v postopek usmerjanja in oblike pomoči,
- individualiziran pristop,
- interdisciplinarnost,
- ohranjanje ravnotežja med različnimi področji otrokovega telesnega in duševnega razvoja,
- čimprejšnja usmeritev v ustrezen program vzgoje in izobraževanja,
- takojšnja in kontinuirana podpora in strokovna pomoč v programih vzgoje in izobraževanja,
- vertikalna prehodnost in povezanost programov,
- organizacija vzgoje in izobraževanja čim bližje kraju bivanja,
- zagotavljanje ustreznih razmer, ki omogočajo optimalen razvoj posameznega otroka.

Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami

Kriteriji so strokovna podlaga članom komisij za razvrščanje otrok s posebnimi potrebami v skupine, torej za določitev statusa otroka s posebnimi potrebami. Komisija predlaga usmeritev otroka v ustrezen vzgojno-izobraževalni program.

Vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami poteka po naslednjih programih:

- programu za predšolske otroke s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo,
- prilagojenem programu za predšolske otroke,
- vzgojno-izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo,
- prilagojenih programih vzgoje in izobraževanja z enakovrednim izobrazbenim standardom,
- prilagojenem programu vzgoje in izobraževanja z nižjim izobrazbenim standardom,
- posebnem programu vzgoje in izobraževanja za otroke z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju
- drugih posebnih programih
- vzgojnih programih.

Navodila h Kurikulumu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo in Smernice za delo v oddelkih za predšolske otroke z motnjami avtističnega spektra

V Navodilih in Smernicah z vsemi aktualnimi dopolnitvami lahko strokovni delavci v vrtcih dobijo informacije, kako otroke iz različnih skupin otrok s posebnimi potrebami uspešno vključevati v vzgojni proces.

Kurikulum za vrtce v prilagojenem programu za predšolske otroke

Otroci v predšolskem obdobju, ki potrebujejo intenzivno obravnavo in podporo, se lahko vključujejo v vzgojno-izobraževalni proces v prilagojeni program. Usmeritve v Kurikulumu za vrtce v prilagojenem programu strokovnim delavcem pomagajo pri vključevanju gibalno oviranih, gluhih in naglušnih, slepih in slabovidnih otrok, otrok z govorno-jezikovnimi motnjami ter otrok z avtističnimi motnjami.

Navodila za izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za devetletno osnovno šolo

V Navodilih dobijo strokovni delavci informacije, kako otroke iz različnih skupin otrok s posebnimi potrebami uspešno vključevati v vzgojno-izobraževalni proces. Usmeritve v Navodilih strokovnim delavcem pomagajo pri vključevanju gibalno oviranih, gluhih in naglušnih, slepih in slabovidnih otrok, otrok z govorno-jezikovnimi motnjami, otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, otrok z avtističnimi motnjami, otrok s primanjkljaji na posameznih področjih učenja ter dolgotrajno bolnih otrok.

Navodila za izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja ter gimnazijskega programa s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za dijake s posebnimi potrebami

Pri vključevanju vseh dijakov v vzgojno-izobraževalni proces so učiteljem v pomoč Navodila, ki opredelijo načine in strategije uspešnega vključevanja dijakov iz različnih skupin dijakov s posebnimi potrebami.

Tako lahko pridobijo informacije, kako vključevati dijake, ki so gibalno ovirani, gluhi ali naglušni, dijake, ki so slepi ali slabovidni, dijake z govorno-jezikovnimi motnjami in dijake s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, dijake s primanjkljaji na posameznih področjih učenja in dijake, ki so dolgotrajno bolni.

Prilagojeni izobraževalni programi

Otroci, ki se vključujejo v vzgojno-izobraževalni proces v osnovni šoli in pri tem potrebujejo intenzivnejšo obravnavo in podporo, se vključujejo v prilagojene izobraževalne programe. Tukaj dobijo strokovni delavci usmeritve, kako vključevati otroke z govorno-jezikovnimi motnjami, gluhe in naglušne otroke, slepe in slabovidne otroke, otroke z avtističnimi motnjami in gibalno ovirane otroke na nivoju prilagojenih programov z enakovrednim izobrazbenim standardom, otroke z lažjo motnjo v duševnem razvoju v prilagojen program z nižjim izobrazbenim standardom ter kako vključevati otroke v dvojezični šoli. Še posebej pri vključevanju otrok z avtističnimi motnjami v prilagojenem programu z nižjim izobrazbenim standardom si lahko strokovni delavci pomagajo z Navodili za delo z otroki z avtističnimi motnjami.

Posebni program

V vzgojno-izobraževalni proces v posebnem programu se vključujejo tudi otroci z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju.

Strokovni delavci si pri vključevanju teh otrok v vzgojno-izobraževalni proces lahko pomagajo z usmeritvami Posebnega programa vzgoje in izobraževanja ter Navodili:

- Navodila za izvajanje programa za otroke z avtističnimi motnjami,
- Navodila za izvajanje programa za slepe in slabovidne otroke,
- Navodila za izvajanje programa za otroke z motnjami v duševnem razvoju.

Postrehabilitacijski praktikum

Postrehabilitacijski praktikum je drugi posebni program, kjer dobijo strokovni delavci usmeritve za vključevanje gibalno oviranih dijakov s pridruženimi drugimi primanjkljaji (na primer dolgotrajna bolezen, poškodbe glave ...).

Vzgojni programi

Vključevanje otrok v vzgojno-izobraževalne procese poteka tudi na nivoju vzgojnih programov, pri čemer gre za celostno domsko oskrbo otrok in mladostnikov tudi v popoldanskem času.

Vzgojiteljem v domovih so lahko v pomoč opredelitve in priporočila, ki prispevajo k uspešnejšemu vključevanju:

- Vzgojni program za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi motnjami,
- Vzgojni program domov za učence s posebnimi potrebami,
- Vzgojni program za gibalno ovirane otroke in mladostnike v dnevni obliki usposabljanja.

1. zvezek

Zakaj vključujoča šola

Zvezek postavlja okvir vključujoče šole, v katerem sta v središču pozornosti učenec in učitelj. Vključujoča šola je okolje, kjer se vsi počutijo sprejete in vključene, kjer lahko vsi razvijajo svoje potenciale in kjer se sliši glas vsakega učenca ter podpre vsakega učitelja.

